

Г. БАЙДУКОВ  
*Советский Союзтын' геройы*

# НЁКЁР СТАЛИНЛЕ ТУШТАШТАР



*Краевой издательство  
'Алтайская правда'  
г. Барнаул  
1941*

3-94  
Г. БАЙДУКОВ

Советский Союзтын' геройы

# НЁКЁР СТАЛИНЛЕ ТУШТАШТАР

Т. К. БАРДИН

ойрот тилине кечюрген

## ТЮЗЕДЮЛЕР

Бу бичикте мындый сестёр дьастыра  
базылганы бар:

Страни- цада	Стро- када	Базылганы	Кычырар керек
3	1	разветчиктер	разведчиктер
17	9	кармаду	карманду

ИЗДАТЕЛЬСТВО

КРАЕВОЙ ИЗДАТЕЛЬСТВО  
„АЛТАЙСКАЯ ПРАВДА“  
г. БАРНАУЛ  
1941



3-94

Г. БАЙДУКОВ

*Советский Союзтын' геройы*

# НЁКЁР СТАЛИНЛЕ ТУШТАШТАР

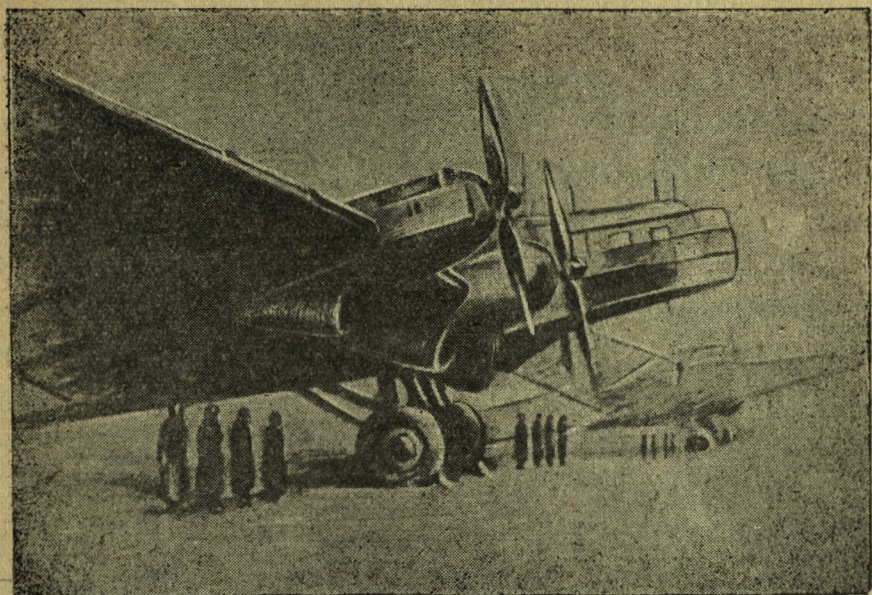
Т. К. БАРДИН

*ойрот тилине кёчюрген*

КРАЕВОЙ ИЗДАТЕЛЬСТВО  
„АЛТАЙСКАЯ ПРАВДА“  
г. БАРНАУЛ  
1941



Б. Дехтеревтин'  
дъруктарынан'  
В. Р. Волков дъураган



## Сталин аэродромдогы летчиктерде.

1934 дьылдын' 2 майда. Эртен турадан' ала—дыакшынаак, каан' кюн. Московский аэродромго канча-канча дьус самолеттор учуп келдилер. Кече олар Кызыл площадьтын' юстюле кастар чылап дьергелей ээчий-деечий учкылагандар. Баштапкы майдын' сюрекей дьаан парады болгон.

Бюгюн темир куштар ончозы дьерге строится эттилер. Олордын' кёби сюрекей, тоолоорго до арырын'! Мында огош, тюрген учатан—истребительдер, эки кижичи оту-рар разветчиктер бар, база, лилипуттарды

ортозында великандар тургандый, кайкалду бомбовозтор турдылар. Самолетторды узада дьергелей тургузып салган. Кажыла машиналардын' алдында летчиктердин', механиктердин', радисттердин', пулеметчиктердин' ле бомбардирлердин' командалары стройдо тургылап алган. Бастыразы сюрюк тондор кийгилеп алгандар. Ончозында учарда кийетен шил кестёр лё сабарлу мелейлер. Ийиндерин ажыра тарткан кайыш курларда карталу сумкалар ла револьверлер тагынып алгандар.

Кажыларынын' ла кестёринде сюрекей дьаан сюгюнчи. Бис бойыбыстын' аэродромго кюндюлю айылчыларды сакып турдыбыс.

Кенетийин команда берилди:

— Смирно!

Бис бойыбыстын' машинабыстын' дьанына тым турдыбыс.

Дье, дьергелей турган рядтарла сюгюнчилю „ура“ дьан'ылана берди.

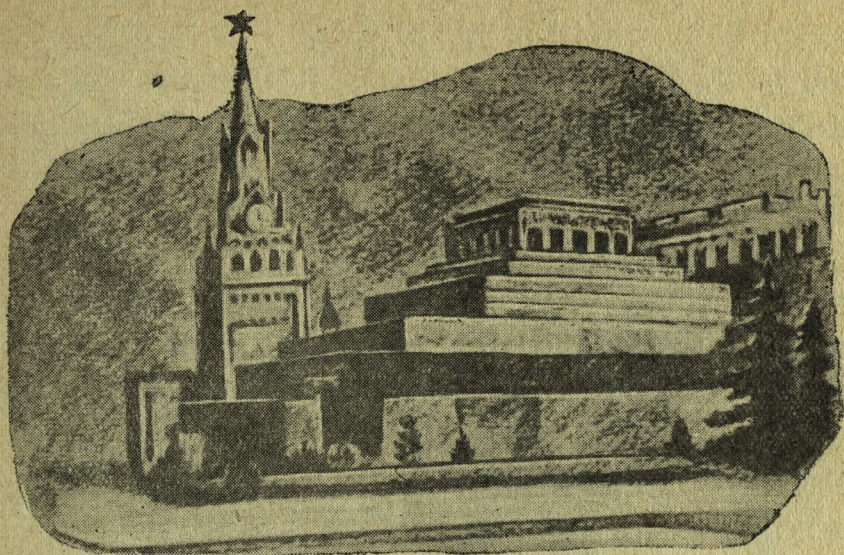
Бис, бистин' айылчыларыбысты нёкёр Сталинди, Ворошиловты ла Горькийди кёрюп ийдибис. Сталин токуназынду базытла, алдында келип дьатты. Бис сюгюнген бойынча „смирно“ деген команданы да ундуп салдыбыс. Кажызыла ичкери дьууктап улу кижини дьакшы адыктап кёрёргё кичеенгилеп турдылар.



Сталинди очнолоры уткуп турдылар, юзюк дьоктон' „ура“ кыйгы тудушла тын'ып, аэродромго дьан'ыланып турды.

Иосиф Виссарионович десе кажы бирде он' колын ёрё кёдюрип, кажи бирде оны шинелинин' ёмюрине сугуп турды. Бистин' рядты ёдюп дьадала, ол летчиктердин' дьюстерин лаптап адьыктап кёрюп бараатты. Онын' эрю чырайлу энергичный дьюзине, кажая берген азу сагалына тегин шинели, сапогы, картузы сюрекей дьарап турды. Мен онын' санаалу кюлюмзиренип турар кёзин мында ондый дьуук баштапкыла катап кёрдим.





## Кремльде, Сталинде.

Мен нёкёр Сталинди экинчи катап Кремльде кёрдим. Ол мынайда болгон.

Мен, машиналарды ченеп учатан летчик болуп, самолеттын' заводында иштегем. Бир катап дьян'ы самолеттын' очередной ченеп учарын учкан кийининде, мени Кремельге кычырган. Мен токтодынып болбой кайкай берген болгом.

Ненин' учун мени Кремльге кычыратан? Мен теп-тегин летчик ийнем.

Чыгартылу ёйдё мен Спасский воротага келдим. Ондо менин' удостоверениемди кёрёлё двор ёткюре баратан дьярык кёп

этажту турага юйдештилер. Мен тонымды чечинеле онын' кийининде лифтала ёрё чыктым. Комнаталардын' кёбине азарга да дьен'ил эмтир. Ончо улустар дьуулып калган залды табарга, меге нёкёрдин' болушканы дьакшы болды.

Мен эжикти ачала залга кирдим. Мында кёп таныш улустар болды. Мен олорды портретте дьан'ыс катап кёргён эмезим. Нёкёр Ворошилов куучын айдып турды. Председатель Молотов эмтир. Сталин кёзнёктин' дьанында туруп алган, бойынын' сююген кан'зазына тан'кы азып турды!

Мен инженерлерле, летчиктерле коштой, столго отурып алдым. Столдо дьан'ы самолеттордын' модельдери турулар. Мен олордын' ортозынан' менин' бу дьуукта учуп кёргён, бистин' машинаны кёрдим.

Качан Ворошилов куучындап божоордо, Сталин столго дьууктап келеле модель дьаар кёргюзип сурады:

— Бу машинала кем учкан?

Мен кирбикшип, ёрё турдым.

— Дье, Байдуков, биске машина керегинде айдып беригер. Онын' нези слерге дьарап дьат, база онын' дьаманы незинде?

Качан мен модельге дьууктап келеримде, Сталин мен дьаар сююмчилю кёрюп турды. Ол база модельге ичкери дьууктап алды.

Мен табынча куучиндаарга кичеенип,



самолет керегинде нени билеримди ончозын куучындап бердим.

Иосиф Виссарионович, менин' ченеп учаачы-летчик болгодый аргамды билерге турган чылап, бирде мен дьаар, бирде модель дьаар тудушла кёрюп турды.

Качан мен куучындап божоорымдо нёкёр Сталин бир канча сурактар берди. Сурап турган сурактары, Сталин бойы летчик ле инженер кижии ошкош болды.

Мен кайкай бердим. Сталин авиацияны онойып дьакшы кайдан' билген? Чындапта ондо канча кирелю иш, канча кирелю иш!

Бу мында ла ончозы меге дьарт болды. Сталин,—ак-чек иштеп турган бастыра улустардын' дьюрюмин баалап турган—улу гениальный кижии. Сталин летчиктерди сююп, олардын' керегинде кичеенип турган учун, самолеттор дьакшы ла дьюрюмге коркуду дьок болзын деп, ол адьыктап кёрюп дьат, база онын' учын, нёкёр Сталин ишмекчилерле, инженерлерле, летчиктерле шююжип куучындажарын сююп дьат.

Иосиф Виссарионович табынча токуналу сананып куучундайт. Онын' куучыны сюрекей чокум да дьарт та.

Онын' ёмюри ачылып калган тегин шедьимегин, тизези дьаар туююп калган брюказын, дьабыс чон'чойлу хромовый сапогын мен адьаарып кёрдим. Мен, Сталиннин'

тан'кы ла бойынын' колунан' тюшпес кан'-  
зазын салып турган сюрюк калтазын кёрдим.  
Мен онын' куучын айдар тушта табынан'  
кыймыктаганын качан ол кокырлаарда онын'  
кюлюмзиренгенин адыктап кёрдим.

Мен Кремльден' орой тюнде чыктым.

Кызыл площадьты ёдюп барып дьадала,  
мен Лениннин' чындык деген эн' артык  
юренчиги—Сталин керегинде санандым.  
Ондо, Кремльдин' бийик стенезинин' кий-  
ининде ол бистин' дьадыныбысты дьаран-  
дырарга тюниле, тюжиле иштеп дьат...



## Сталинге айылдаганы.

### ДЬОЛЫГЫШКАНЫ.

Сталинский маршрутла дьаан уур учуштын' кийининде, Валерий Чкалов, Саша Беляков база мен амыралта алдыбыс. Бис Кавказка амыраарга бардыбыс. Юйлерибис ле балдарыбыс бисле кожо болгондор. Бис ончобыс дьан'ыс дачада дьаттыбыс. Бис кажыла кюн талайга эжинип, кюнге кюйюнип, тенис ойноп турдыбыс.

Бир катап, бис ончобыс эртен тура столдо ажанып отурарыбыста, телефоннын' табыжы угулды. Чкаловты кычырды. Ол сенекке чыкты. Ол удабай мени кычырды.

Валерий ёкпёеринип турды.

— Уксан', Георгий, бисти төрт часта, нёкёр Сталин бойына дачазына юйлерибис-ле кожо кычырып дьат,—деп Чкалов араай айтты.

Мен бютпедим.

— Сен, эртен турадан' ала нени сананып алып, төгюнденип турун'?

Мен ойто барарга санангам, дье Чкалов-тын' колынын' токтоныкпай кыймыктан-ганынан' ла кёзинин' бюдюминен' ол кокур-лап турган эмезин мен билдим. Чындапта онойдо кокурлаарга дьараар ба?

Мен базала ондый ок сюгюне бердим. Ондый ырыска дьюрек тын'ыда сого берди.

— Чын, чын, Георгий! Чикеле төрт часта— нёкёр Сталинге!—онон' Чкалов мени столовойго апарды.

Бис бойыбыстын' сюгюнгенисти Саша Беляковло база юйлерибисле сюгюнчилю эрмектештибис.

Олордын' сюгюнип дьаркындалып турган дьюстерин, бичикке де чийип болбозын'! Телефонло айткан кажыла сёсти, олор он катаптан' сурагылап турдылар.

Ончолоры бойынын' ижин божодорго тюргедеп, кемизи парикмахерге дьюлюдерге барып, кемизи платье гладитап тургылады.

Ёйдин' кёп артканын билип те турган болзобус, бис час дьаар уламла кёрюп тур-

дыбыс. Дье бис ол кайкамчылу, биске дьуук нёкёр кижини капшагай кёрөргө турдыбыс.

Учы-учында частын' стрелказы юч дьарымга дьетти. Ончозы белен болды.

Бис автомобильге отурып алала, Иосиф Виссарионович Сталинге айылдап ман'тадып барааттыбыс.

Михаил Иванович Калинин бистин' алдыбыста барып дьатты. Дьажыл бюрлю агаштарла курчадып салган, дьаан эмес эки этаж дачага, бис дьан'ыс ёйдё дьедип келдибис.

Нёкёр Сталин Ждановло кожо турага киретен дьерде бисти тышкары сакыгылап турдылар. Сталин сюгюмчилю эзендежип, кажыбыстыла лаптап адьыктап турды. Баяла ол бистин' курортко канайып дьаранганыбысты адьыктап кёргөн болор.

Онын' кийинген кийими, тудуш канайда кийинетениндий, тегин чюми дьок болгон: ортозыла бир ряд дьергелей тарылгалу, тёрт кармаду, дьен'ил боро френчтю, дьен'ил штан-шароварлу ла дьымжак кавказский сапогту эмтир. Кою чачы кюнге буурая дьалтырап турды. Сталиннин' дьюзи ён'жигеш болды. Онын' эмеш амыраганы билдирип турды.

Иосиф Виссарионович бистин' юйлерибисле таныжып турды. Бистин' канайда амыраганыбысты сурап турды. Онын' чюми



дьогы ла керсюзи бастыра айылчыларды бойына дьилбиркедип турды.

Сталин бисти аллеяларла баштап барып дьадала, дьолой бойынын' дачазы керегинде куучындады, мындагы кёп агаштардан' кажыла тёстю корбоны ла агашты кёргюзип турды. Сталин фруктовый агаштарды сюрекей сююп турганы дьарт кёрюнип турды. Лимоннын' тёстю корбонына келдибис.

Иосиф Виссарионович, дьаан сары дьи-илектерди, быдагын тудуп турарга дьен'ил болзын деп, бамбук агашты кичеенип туруп дьазап салды. Кёп улустар мында лимон ёспёс деп, санангылап туратан дьок по! Баштапкы тёстю корбоны Сталин бойы отургускан, оны бойы кичееген. Ол эмди бойынын' темиле кёп садоводторды бюдюдирген.

Ол онын' керегинде кёкюген юниле куучындап, садоводтордын' ачузы керегинде уламла кокырлап турды.

Дьаан агашка дьууктап келдибис. Мен оны сыран'айла билбезим.

—Бу агаш канайда адалып дьат—деп, мен Сталиннен' сурадым.

—О, бу сюрекей дьакшы агаш! Оны эвкалипт деп адайтан—деп, Иосиф Виссарионович агаштан' дьалбыракты юзюп айтты.



Ол, дьалбыракты колына уужайла, кажызынала дьытаарга берип турды.

— Кандый тын' дьыт, сезип туругар ба? Бу дьытка малярыйный томонок чыдажып болбос.

Иосиф Виссарионович, американецтер канайда Панамский каналды тударда эквалиптин' болужыла томоноктордон' аргаданып туратанын, ол ок эквалипт, састу Австралияда иш тушта канайда болушканын куучындады.

Мындый сюрекей дьякшы агашты билбегеним, меге сюрекей эп дьок боло берди.

— Онойып куучындажып туруп, бис садты бастыразын билдирбезинен' эбирип келдибис.

Онын' кийининде бистин' айылдап келген айылдын' ээзи тураны кёрюгер деди.

— Бастыра комнаталарга барып кюжюркебей кёрюгер.

Турада бис, артык болуп турган, чюмдеп дьазаган неме кёрбёдибис. Ондо ончозы ару-чек чюми дьок эмтир.

Сталин дьолой столовый дьяар кёзнёктин' шторадын ачала, обед белен бе, деп сурады.

Онын' кийининде бис база катап садка бардыбыс.

Жданов тын' дьёдюлдей берди. Онын' дьёдюлдегени летчик Чкаловтын' дьёдюлине

тюн'ей болды. Мен онын' керегинде табыш-тандыра кожып соокко тон'гондо летчиктер тудушла дьёдюлдейт деп айттым.

Иосиф Виссарионович эмеш ачынган аясту юниле, заводтор ло конструкторлор, летчиктер керегинде база коомой кичеенип, самолеттын' кабиназын дьякшы дылытпай дьят деп, куучындады. Мында ок ол бистерди, летчиктерди, бис иштеер дьякшы условияны некебей турганыбыска ла коркудулу тушта парашютла калыбай турганыбыска эмеш чугулдады.

— Летчик ёлгёнчё самолет оодылза торт! Машинаны бис кёптён' эдип аларыбыс, кижинин' ёлгёнин тюзедип болбос неме—деп, Сталин айтты.

Кеглдер тургузып салган верандка келдибис. Иосиф Виссарионович кегл ойноорго сурады. Ол бойы озо баштап уур агаштарды алды, эптю талаяла досканы тёмён оны колынан' божотты. Ол кеглдердин' ортозында турган корольды база бир канча солдаттарды дьыга сокты. Онын' кийининде Беляков ойноды. Саша оны дьетире тоголодор дьерине дьетире тоголодорына юренип алганча шарды узак тоголотты. Бис оны сюреле кокурлап турдыбыс.

Качан ончолоры ойноп ойыны дьедерде, Сталин айылчыларла дьёптёжёргё айтты:



ажанышты баштаар ёй дьеде берген эмес пе? Бис дьёптёндибис. Ол бисти столго экелди. Обед тушта ончобыс дьайым сюгюмчилю болдыбыс, — Иосиф Виссарионовичтин' уткуулы ондый болды. Мен бойымды, кандыйда дьаан байрамда деп, бодоп турдым.

Обедтин' кийининде Чкалов, Беляков база мен нёкёр Сталинге Тюндюк полюсты ажыра учатан план керегинде куучундадыбыс. Бис полюс керегинде ас билерибис деп, Иосиф Виссарионович биске доказывать эдип турды.

— Озо баштап полюста станция тудала, ондогы погоданы дьазап билип алар керек.

Слерге десе дьакшы белетенип аларга керек. Бу керекке „авось“ ло „небосько“ иженерге дьарабас. Бастыразын чындыктап эдип алар керек деп, Сталин биске карузын берди.

Онын' суюмелю дьакылтазын бис уктыбыс.

### СТАЛИННИН' КУУЧЫНЫ.

Сталин советский летчиктер керегинде дьылбиркеп туруп, узак куучундады.

Бис десе куучынды азыйгы ёткён немелер керегинде куучундаарга кичеенип турдыбыс.

Иосиф Виссарионович биске кёп дьылдардын' алдында кааннын' жандармалары оны Сибирге ссылкага ийгенин куучундады. Онон' ол качкан.

Сталин кыштын' корон соогында сибирский тайганы ёдюп барган. Качан ол Енисейдин' тон'ып калган суузыла барып дьадала, арайла ёлбёгён. Суунын' тал ортозына, ол кенетийин тош ойыларда тоштын' алдына тюже берген. Тошто ойылып калган дьер болуптыр, айдарда ол оны адьаарыбай калган эмтир. Дье эпчили ле чакту болгоны ого тоштын' кырынан' тудунып чыгарга арга берген. Тошту суу бастыра кийимдерди ёткюре ёткюрүп салган. Сталин тошко капшагай чыгып келген. Сибирдин' тын'ытту соогы ёдюп калган кийимди тур-



гузала тон'ырып ийген. Бастыразы таштый тош боло берди. Тошту кыру дьюзин бюркей берген. Сууга барааткан крестьянка юй улустар, кыймыктанып турган ак тош фигураны кёрёлё, санаалары чыгып сабаттарын чачкылап ийеле, кыйгы, кышкыла деремне дьяар дьюгюргилей бергилеген. Ол фигурада кижиди барын билерге кюч болгон.

Сталин эмди дьылу дьерге дьылынбаза чындапла ёлёрин билип турган. Ол деремне дьяар капшагайлаган. Дье ондо коркуп калган крестьяндар оны туразына божотпогондор.

— Мен кандый бир куулгазын неме эмес, а чынла кижидийле кижиде деп, мекелеп, дьяртаарга узак ёй керек болды. Учучында бир туранын' эжиги ачылган, шыралап калган Сталин, бойынын' кийимдерин кургадып кёёжий берген эди-канын эргискен.

Мындый учуралдын' кийининде тирю артарга баатырдын' ийде-кючидий база сукадык кючтю болорго керек болгон. Ол тушта Сталинди ёлюмнен' дьян'ысла бек организми айрыган.

Сталин, мындый учурал ого болбогон чылап, табынча лаптап куучундады. Бис дезде, куучынга дьилбиркеген бойынча, онын' сюгюмчилю кёзин адыктап ого ичкерлеп келгенибисти бойыбыста билбедибис.

Бистердин' кемибис те кайкаштылар: бу



жерегинде писательдер эмдиге дьетири ненин' учун бичибейт?

Онын' кийининде, Иосиф Виссарионович база бир катап ссылкадан' канайда качканын эске алынды. Ого, дьолго улам сайын токтоп, аракыла дьылынып турар дьыргалду ямщик табылган. Сталин ямщикти аракы ичетен дьерден' аракы алып берип кюндюлеп туруп, онын' ары озор бир эмештен' тамла ырап барып дьаткан болуптыр... Эзендежип айрылыжарда ямщик Сталинге айдып турган:

— Сен дьякшы кижиде! Сен бу мындый уул кажы дьердин'?!

Сталин тын' каткырып турды. Онын' онойып айдып турганына бис ончобыс аайы-бажы дьок каткырып, оныла кожо дьыргалду ямщикти эске алгылап турдыбыс.

Ленинге, Россияда ишмекчилерге, бойынын' партиязына тюргедеп барып дьаткан Сталинди тартып отурганын ямщиктин' билбегени чын...

## Э Н ' И Р Д Е .

Столдо узаак отурдыбыс. Онын' кийининде ончобыс коштой турган комнатага бардыбыс. Иосиф Виссарионовичтин' балдарынын' фотографиязы диваннын' полочказында турды. Ол Светлана деп кызы жерегинде сюрекей караузып куучындайтан.

Онын' Москвага барганы удап калган. Школдо онын' юредюзи баштала берген.

—Менин' ол дисциплинированный: юредю башталган болзо юренерге керек—деп, Иосиф Виссарионович айдала, карточканы дьерине чеберинен' тургузып салды.

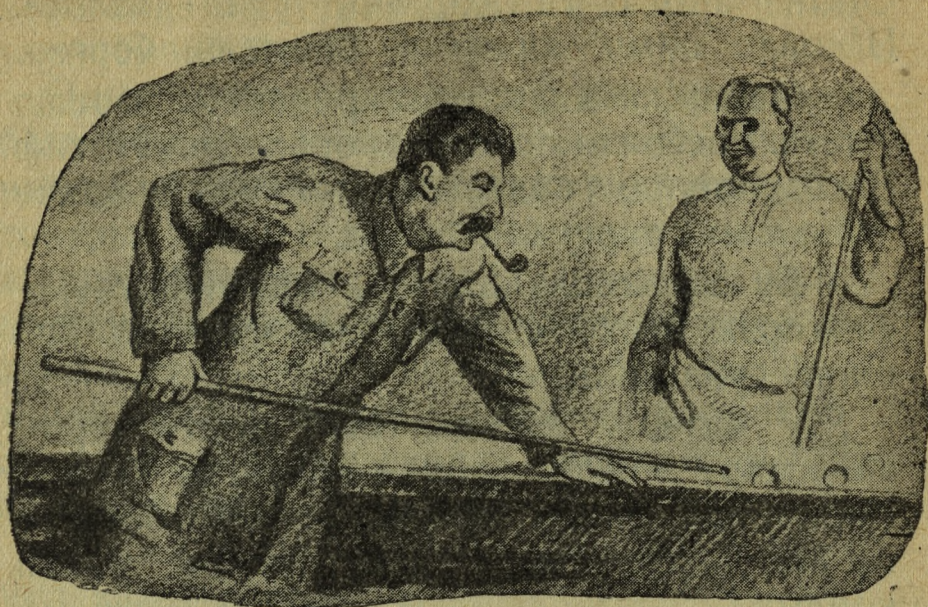
—Балдарыгарла кожо соктырган фотографиягарды биске сыйлап беригер—деп, бис онон' сурадыбыс.

„Бу мындый албаданчаак айылчыларды канайдар?“—деп, Сталин сананган болор! Кийининде биске оморды ороп берерге ол юч карточканы алала туура салып койды.

Эмди мен дьяантайынла карточканы кергёмдө Сталинди кызычагыла уулчагыла керюп, бойымнын' дьюрюмимдеги ырысту кюнди дьякшыркап эске алынадым.

Онын' кийининде Иосиф Виссарионович дьаш ёскюрюмдерди танцоватьтаарга сурады. Ол бойы пластинка талдап алала патефонды толгойло, бийенийине тургусты.

Качан бастыразы кююнине тийгенче танцоватьтаарда, Сталин база да патефоннон' айрылбай, текши юнле кожон'дойтон волжский кожон'ду пластинка талдап алды. Ол бойы оны баштап кожон'доды, бистер десе оны ээчий узада кожон'дойтон орус кожон'ды текши юнле кожон'додыбыс.



Сталин кожон'доорго Сибирьге юренип алган ошкош, кожон'ды баштап турган Ждановко сюрекей дьемежип чейип турды.

Калининнин' атанар ёйи дьедпеген болзо, бис онойдо камаалажып базада кожон'доор эдибис.

Михаил Иванович атанган кийининде Чкалов амыраарга кушеткага дьадала тын' уюктай берди.

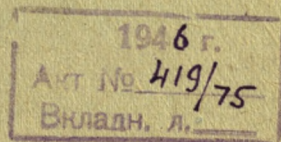
Иосиф Виссарионович одеяло экелеле, кичеенип туруп, уюктап калган Валерийди дьаап салала, бисти базала патефоннын' сюгюмчилю пластинкаларына дьайылтарын баштады.

Тюн ортозында ончобыс биллиардка бардыбы Баштап төрт кижиден' ойнодыбыс, оны кийининде нёкөр Сталин мениле экую ойноорго сурады.

Ёй ёткёни билдирбей турды. Качан мен час дьаар кёрёримде тюннин' бир час дьарымына дьуук эмтир...

Бу сюрекей дьакшы кижиден' айрылар кююним келбей турды. Дье ого кемзинен' де болзо артык амыраарга керек. Мен билерим, ол амырап та турган болзо, эртен, эртен тура тюн'ейле иштеер.

Бис нёкөр Сталинле эзендежип, айрылыжала, бу чюми дьок, сюгюмчилю кижинин', бастыра албатынын' сююген башчыбыстын' база юредючибистин' бюдюм-кеберин бастыра дьюрюмибиске ундутпай артырып, бойыбыстын' дачабыска дьандыбыс...



Иш в. от. 402.

Редактор перевода И. ШОДОЕВ.

Сдано в набор 11/VI-1941 года.

Подписано к печ. 14/VII-1941 г.

АН 9918. 2 п. л. 18860 знак.

в печ. листе. Тир. 2000 экз.

Цена 1 руб. 50 коп.



Тип. „Алтайская правда“  
г. Барнаул, Короленко 105

41-2222/9

Баазы 1 сал. 50 акча  
Цена руб. коп.

34788

3-9

Г. БАЙДУКОВ.

ВСТРЕЧИ  
С ТОВАРИЩЕМ СТАЛИНЫМ

*Перевод на ойротский язык.*